HISTORICKÝ VÝVOJ OBCE HNILEC

Dejiny obce Hnilec sú úzko späté s dejinami územia Spiša, mesta Spišská Nová Ves a dnes Slovenska v EÚ. Vznikla po roku 1290, bola pôvodne baníckou obcou. Obyvatelia obce pracovali na výstavbe trati Margecany – Červená Skala. V období SNP sa obyvatelia aktívne zapojili do partizánského hnutia. Pôsobil tu Štefan Mišík (1843-1919), historik a etnograf bojujúci za slovenskú národnú samostatnosť. Za rakúsko-uhorskej monarchie bol Hnilec rozdelený na Gemerský a na Spišský. Gemerský tvorili dve osady: Ondrášová a Nový Svet, ktoré neskôr splynuli. Spišský Hnilec patril k Spišskej Novej Vsi ako jej osada. Hranicou medzi Gemerským a Spišským Hnilcom bola rieka Hnilec. V r. 1926 sa gemerská a spišská časť spojili, naďalej však patrili k Spišskej Novej Vsi až do roku 1954 kedy sa Hnilec osamostatnil.

Historické názvy obce: 1315 Guylnicz, 1920 Hnilec, Maďarský názov: Nagyhnyilec

Stručná história obce:

1290- založenie Hnilca (známeho pod názvami Veľký Hnilec, Klein Hnilecz, Guylnitz) šoltýskou kolonizáciou, podnietenou šľachtickým rodom Máriássy z Markušoviec, donačnú listinu dostali Mikuláš Balya a dedičný richtár (šoltýs) Pecold,
14.-15. storočie – výnosné dobývanie medených (lokálne striebronosných) rúd v miestnych baniach,
16., 17., a 18. storočie – rozvoj hút a hámrov pri rieke Hnilec, miestne i okolité bane v kopcoch Grajnár, Veľká a Malá Knola vlastnia novoveskí ťažiari,
18.storočie – rozkvet dobývania rúd na Babinej,
1759 – spor ťažiarstva Babina s grófom Andrássym o užívanie lesov, ciest a vody Hnilca,
1761-65 – tunajšie ťažiarstvá zamenili v erárnych (štátnych) hutách 4758 viedenských centov medi,
1836 – postavenie huty Juraj, spracúvajúcej medenú rudu
60.roky 19.storočia – v zimných mesiacoch huta Juraj spracováva aj nikel-kobaltné rudy z Dobšinej druhá polovica 19. storočia – postupný úpadok medeného baníctva, zánik huty Juraj a jednotlivých baní a ťažiarstiev

© *Marian Jančura, Štefan Fedorčák*

Obec sa rozprestiera na oboch brehoch rieky Hnilec. V tomto hornatom kraji (stredná nadmorská výška obce 669 m) sa usadili spišskí Slováci v dobe začinajúceho sa rozvoja baníctva a hutníctva počas osídľovania Spišsko-gemerského Rudohoria nemeckými prisťahovalcami. Obec administratívne patrila do chotára mesta Nová Ves – Iglov, jej časť na pravom brehu Hnilca k panstvu Bebekovcov, neskôr Andrássyovcov z Krásnej Hôrky.

Rudný rajón Veľkej Knoly patril medzi najstaršie bane v tomto území. Existujú domnienky, že stopy po banskej činnosti môžu pochádzať ešte z čias keltského osídlenia. V chotári Hnilca sú početné staré, dávno opustené bane, kutiacie ryhy a pingy, svedčiace o bohatej banskej činnosti. Okrem Veľkej Knoly sú to bane pod Grajnárom, sústava štôlní a rýh na Holičkách, na Basoch, bane Šuvarského, lokality Halnička, Ferdinandka, ako i bane Katarína, Pumplovka, Gápel, Zámeček, Prachovňa a ďalšie, spolu vyše **35 známych banských diel**. Tie boli zdokumentovvané a zamerané pri novodobom vyhľadávaní a dobývaní rúd železných a farebných kovov. Pri týchto baniach sa našli základy po provizórnych príbytkoch – krámoch, v ktorých prebývali haviari počas pracovného týždňa. K rodinám po poživeň odchádzali len cez nedeľu a cez sviatky, zároveň predávali ťažiarom celotýždňovú vydobytú rudu. V blízkosti baní pod Grajnárom, Na Vincovej lúke, na Holičkách, na Ferdinandke a Zámečku boli vystavané aj drevené rodinné domy.

Práca v baniach sa veľmi dlho vykonávala ručne – pomocou železka a kladivka, krompáča a klinu. Rúbanina sa dopravovala v drevených vozíkoch – huntoch, osvetľovalo sa sviečkami, olejovými a petrolejovými kahancami, neskôr karbidovými lampami. Žilné ložiská v Hnilci mali malé mocnosti a boli dosť chudobné na obsah kovov, preto sa pomerne rýchlo vyčerpali a koncom 19. stor. boli už opustené.

Vydobyté železné rudy boli spracované v hámroch a mašiach, medené v hute Juraj. Svedectvo o tom podávaju zbytky hámra Stavákov pod Sykavkou, hámra pri terajších potravinách na hornom konci obce Hnilec, na Troskách a Maša pod železničnou stanicou. V hute Juraj, postavenej v roku 1836, sa tavilo veľké množstvo medenej rudy, v 60. rokoch 19. stor. v zimnom období tiež nikelnato-kobaltové rudy z Dobšinej a to až do roku 1896. Nikel odlievali do kockových ingotov, kobaltový kamienok zostával v prášku ako vysoko kvalitné farbivo pre keramické účely. Tieto kovy mali vysokú predajnú cenu a predstavovali svojho času tri štvrtiny produkcie v Rakúsko-Uhorsku. Vyvážali sa do Anglicka a Nemecka. Surové železo z hámroch a maší vozili furmanmi na ďalšie spracovanie do železiarní v Starej Vode, do huty Matilda a do Máriahuty. Huty potrebovali ako palivo drevené uhlie, ktoré sa pálilo v tunajších lesoch. Drviče, stupy a dúchadlá hámrov a hút poháňala energia vody, privádzaná z rieky Hnilec náhonmi. Do huty Juraj mal náhon dlžku 1,5 km, do Maše pod železničnou stanicou 800m.

Rozvoj, alebo útlm baníctva a hutníctva v Hnilci sa striedali v závislosti od celospoločenských, hospodárskych, politických i vojnových pomerov. Najintenzívnejší rozvoj trval od 15. do 19. storočia. Tunajšie menšie ložiská však boli v minulosti vyťažené a opustené. Baníci z Hnilca si preto našli prácu vo väčších okolitých baniach v Roztokách, na Grétli, na Bindte, v Rudňanoch, v Mlynkoch, v Nálepkove, v Nižnej Slanej a v Rožňave. V období hospodárskej krízy v 30. rokoch 20. stor. po všeobecnom úpadku baní nastalo veľké vysťahovalectvo do západnej Európy i do zámoria. Tradícia baníctva a hutníctva z minulých storočí v Hnilci zanikla.

Nádej na obnovenie baníctva v Hnilci sa v 60. - 80. rokoch 20. storočia spájala s prieskumom ložiska cínových rúd v lokalite Medvedí potok. Prieskum však nepriniesol objav bilančných zásob.

STAVEBNÉ A TECHNICKÉ PAMIATKY PO BANSKEJ ČINNOSTI

Zbytky vodného náhonu ku hute Juraj na lokalite Skalka s použitím krátkej banskej štôlne.
Torzo sklepeného dymovodného kanála na odvádzanie splodín z huty, vybudovaného z kameňa až po svah, kde pokračuje 50m banskou štôlňou a banským komínom
Bývalé sídlo správcu huty Juraj – tzv. kaštieľ – postavené v 19. storočí, dnes sídlo Obecného úradu Hnilec

Súbor bývalých služobných bytov riadiacich pracovníkov huty Juraj v časti Huta (dnes domy č. 67 a 69) v časti Stará kolónia (č. 81-85)
Bývalé sídlo správcu baní a maše patriacich do majetku grófa Andrášiho, v suteréne bola kovačská dielňa (dnes rodinný dom č. 118)
Posledný typický starý banský dom v lokalite Na briežku (rodinný dom č. 45)

Klingová a kol.